

A Comparative Study of Religious Symbolism in the Poems of Ahmad Matar and Jafar Gholi Zangali

Ali Salmani Gelian¹ | Ahmad Reza Heidaryan Shahri ^{2*} | Bahar Seddighi ³

1. Ph.D. student in Arabic Language and Literature, Faculty of letters and Humanities, Ferdowsi University of Mashhad, Mashhad, Iran.
Email: salmanigelian313@yahoo.com
2. Corresponding Author, Professor of Arabic Language and Literature, Faculty of letters and Humanities, Ferdowsi University of Mashhad, Mashhad, Iran.
Email: heidaryan@um.ac.ir
3. Associate Professor of Arabic Language and Literature, Faculty of letters and Humanities, Ferdowsi University of Mashhad, Mashhad, Iran.
Email: seddighi@um.ac.ir

Article Info

ABSTRACT

Article type:
Research Article

Article history:
Received: 11/09/2025
Received in revised form:
07/02/2026
Accepted: 09/02/2026
Published online: 28/03/2026

Keywords:
poetry,
symbol,
religion,
Ahmad Matar,
Jafar Qoli Zangli.

Ahmad Matar is one of the Iraqi political and committed poets, who has addressed political and social concepts with his own expression. On the other hand, Jafar Qoli Zangli, known as the King of Kermanj poets in Kurdish literature, is considered one of the most prominent Iranian Kurdish poets. It is worth mentioning that both poets have used the symbol element as an integral part of their compositions and there are many religious symbols in their poems. How the use of religious symbols by these two great contemporary Arab and Kurdish poets reveals their inner thoughts and beliefs, and its comparative study can give a more comprehensive view to the audience of world literature. Therefore, the comparative study of religious symbols in their poems is important. The purpose of this research is to investigate the religious symbolism in the poems of Ahmad Matar and Jafargholi Zangali, which has compared the religious symbols of their poems with a descriptive-analytical method and based on Peirce's semiotics and the French school of comparative literature. As the results have indicated, the poets have reflected negative and positive religious characters in their divan, with the difference that Jafar Qoli's poems paid more attention to the reality of history. Also, the frequency of using holy places and times is almost similar to each other and both singers have used nature and symbols to express their purposes. Matar uses religious issues at the level of symbols with his poetic expression, and Zangli, due to its simplicity, uses these concepts in profile limit.

Cite this article: Salmani Gelian, A., Heidaryan Shahri, A.R. & Seddighi, B. (2026). A Comparative Study of Religious Symbolism in the Poems of Ahmad Matar and Jafar Gholi Zangali. *Research in Comparative Literature*, 16 (1), 75-98.

© The Author(s).

Publisher: Razi University

DOI: 10.22126/jccl.2026.12760.2724

Extended abstract

Introduction

Ahmad Matar is a renowned Iraqi poet known among his contemporaries for his sharp and humorous language. He dedicated some of his poems to religious literature. Jafar Qoli Zangali is also one of the most popular poets in Kurmanji, whose poems hold a prominent place in religious themes. A comparative study of the poems of these two poets, along with an exploration of religious symbols at various levels—such as symbols, icons, and indices based on Peirce's theory and the American school—can offer a unique comparison between the two Arab and Kurdish poets. It should be noted that symbols have long been prevalent among nations and are considered essential means of expressing ideas and emotions. In fact, it is impossible to imagine a society without symbols, as symbols and signs are deeply intertwined with the culture of every nation. One method of studying symbols is Charles Sanders Peirce's model, which categorizes them into three types based on their relationship to reality: index, icon, and symbol. Ahmad Matar and Jafar Qoli Zangali, two renowned poets of contemporary Arabic and Kurmanj literature, have, considering the conditions of their time, dedicated part of their poetry to religious themes expressed through symbols and codes. Therefore, the primary focus and challenge of this research is to explore how these concepts manifest in the poetry of these two writers. Although both poets engage with religious themes and symbols, they differ in their treatment of these symbols according to their respective purposes and goals.

Method

This article, using a descriptive-analytical method and utilizing a "comparative study of the concepts of religious symbolism," focuses on examining and analyzing the poems of Ahmad Matar and Jafar Qoli Zangali based on the American school of thought, because these two have not been influenced by each other. The researcher aims to examine religious symbols based on Peirce's semiotics and, relying on context and accompanying words, divides them into three categories: index, icon, and symbol.

Index/indexical aspect: In this aspect, the signifier is not optional but is directly related to the signified. This connection can be inferred or observed, such as natural signs, symptoms of disease, etc. Index, in his view, indicates the cause-and-effect relationship between the signifier and the signified. Peirce gives the example of a wall that is pierced by a bullet but there is no bullet in it, and the presence of a bullet is discovered by considering its effect. The only completely arbitrary and conventional type of symbol is the linguistic sign.

Icon/Iconic aspect: In this aspect, the signified is perceived because of its resemblance to the signifier or because it is an imitation of it. The signified is recognized by looking, listening, touching, etc. The signifier resembles the signified because it possesses some of its qualities such as image, replica, onomatopoeia, etc. Peirce considers the icon to be a kind of

conventional-cultural sign and gives the cross as an example of an icon and a sign for Christianity.

Symbol/Symbolic Aspect: In this aspect, the signifier does not resemble the signified but is linked to it based on an arbitrary convention, so the relationship between the signifier and the signified must be learned, like language.

Direct indexical signs address their subject with a blind compulsion, iconic signs usually have some convention in them, and symbolic signs are highly conventional.

Conclusion

A symbol is an inner meaning hidden beneath the surface. A tendency toward ambiguity and layering of speech and an avoidance of directness are characteristics of symbolic literature. Symbolic poetry attempts to convey the grandeur of emotions and imaginations through clear and explicit descriptions. The use of symbols and codes is one of the characteristics of contemporary Arabic poetry and literature that distinguishes it from ancient poetry and literature. Most contemporary Arab poets use a variety of symbols, such as: Sinbad, Adonis (Tammuz), Hallaj, Ayyub and Salahuddin Ayyubi, etc. have used these symbols in their poetry. Some of these symbols have become so widespread in contemporary poetry that they are referred to as "traditional symbolic models." The use of religious symbols in poetry is one of the characteristics of contemporary poetry in many committed poems. Many contemporary poets do not have independent and explicit poetry in the religious field; but they have used religious symbols in their poems, such as: Bayati, Muzaffar al-Nawab, Ahmad Dahbour, Nizar Qabbani, and... Of course, the use of symbols and codes, the use of symbolic expression, is sometimes due to the dominance of the artist's suffocating atmosphere and inevitability; but this is not all. The use of symbols adds to the beauty, conciseness, and power of communication and impact of the text. What helps the critic's understanding of the code and determines the type of its signified is the context of the speech. Another reason for using and benefiting from symbols and codes is the pleasure of discovery after unraveling their understanding. "Common symbols and codes are abundant in the literature of the sustainability of nations; symbols such as water, sun, tree, and mountain (elements of nature) are seen in the description of warriors and martyrs in almost all literary works. Some other symbols have their roots in national, religious, and even ethnic culture. Nations that share a common religious culture also share common symbols. For example, in the literature of Islamic countries such as Iran, Egypt, Palestine, Iraq, Lebanon, and Libya, symbols such as Ashura, Prophet Joseph, Pharaoh, Hallaj, etc. with similar meanings abound. In this article, a comparative study of the poems of Ahmad Matar and Jafar Qoli Zangali is considered in the four axes of personality, symbol, time and place and nature.

Results

Ahmad Matar has indirectly conveyed his political and social goals through the use of symbols and codes in his poems. In this context, religion and the personalities of the prophets are among

the primary elements of Ahmad Matar's symbolism. He incorporates many verses alongside pure Quranic concepts. Similarly, Jafargholi Zangali is regarded as one of the Kurmanji poets and mystics whose pure religious concepts form an integral part of his poetry. He is constantly secretive and in need of God, calling his audience toward goodness and commitment. Some negative characters, such as Pharaoh, Abu Lahab, and Abu Jahl, also appear in the poems of these two poets. Following the Holy Quran and employing symbolism, Ahmad Matar seeks to identify contemporary negative figures with these characters and to describe the events of his time.

Due to his poetic and indirect style, he elevates most of the religious themes in his poems to the level of symbols. These symbols function as signifiers, drawing meaning from the reader's prior education and knowledge. Additionally, Zangali focuses on figures such as Pharaoh, Aaron, and Mamun, mentioning them in straightforward terms and emphasizing their representation.

Symbols such as the snake, the beloved who appears as the homeland for Matar and as Melvari for Jafar Qoli, the irreligious sheikh, and the enemy are present in the poems of both poets. For them, the snake symbolizes evil. The enemy also seeks to destroy the religion and culture of their country, and both poets criticize seemingly religious people who are passive and sinful. The beloved of Matar can be considered Iraq, as his lyrical poetry is written solely for his country. In contrast, the beloved in Zangali's poetry represents not only earthly manifestations but also a symbol of divine love. Sacred times and places, such as Mount Sinai and Jerusalem, have been of interest to both poets and appear with nearly the same frequency in their works.

بررسی تطبیقی نمادگرایی دینی در اشعار احمد مطر و جعفرقلی زنگلی^۱

علی سلمانی گلیمان^۱ | احمدرضا حیدریان شهری^{۲*} | بهار صدیقی^۳

۱. دانشجوی دکتری زبان و ادبیات عربی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه فردوسی مشهد، مشهد، ایران.

رایانامه: salmanigelian313@yahoo.com

۲. نویسنده مسئول، استاد گروه زبان و ادبیات عربی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه فردوسی مشهد، مشهد، ایران.

رایانامه: heidaryan@um.ac.ir

۳. دانشیار گروه زبان و ادبیات عربی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه فردوسی مشهد، مشهد، ایران.

رایانامه: seddighi@um.ac.ir

اطلاعات مقاله

چکیده

نوع مقاله:

مقاله پژوهشی

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۶/۲۰

تاریخ بازنگری: ۱۴۰۴/۱۱/۱۸

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۱۱/۲۰

تاریخ انتشار: ۱۴۰۵/۰۱/۰۸

واژه‌های کلیدی:

شعر،

نماد،

دین،

احمد مطر،

جعفرقلی زنگلی.

احمد مطر از جمله شاعران سیاسی و متعهد عراقی به شمار می‌رود که با بیان خاص خود به مفاهیم سیاسی و اجتماعی پرداخته‌است و از طرف دیگر، جعفرقلی زنگلی در ادبیات کردی، ملقب به ملک الشعرا کرمانج و از برجسته‌ترین شاعران کرد ایرانی به حساب می‌آید. هر دو شاعر از عنصر نماد به عنوان بخش جدایی‌ناپذیر سروده‌هایشان بهره برده‌اند و نمادهای دینی بسیاری در اشعارشان وجود دارد. چگونگی به کارگیری نمادهای دینی توسط این دو سراینده معاصر عرب و کرد، اندیشه‌ها و اعتقادات درونی ایشان را آشکار می‌نماید و بررسی تطبیقی نمادهای دینی‌شان از آن جهت حائز اهمیت است که می‌تواند دید همه‌جانبه‌تری به مخاطب ادبیات جهان بدهد. هدف از انجام این پژوهش، بررسی نمادگرایی دینی در اشعار احمد مطر و جعفرقلی زنگلی است که با روش توصیفی-تحلیلی و با تکیه بر نشانه‌شناسی پیرس و مکتب آمریکا، به مقایسه این نمادها پرداخته‌است. نتایج این پژوهش از این قرار است که سراینده‌گان، شخصیت‌های منفی و مثبت دینی را در دیوان‌شان بازتاب داده‌اند با این تفاوت که اشعار جعفرقلی بیشتر به واقعیت تاریخ توجه داشته‌است، همچنین؛ بسامد کاربست مکان و زمان‌های مقدس تقریباً مشابه یکدیگر می‌باشد و هر دو سراینده از طبیعت و نماد برای بیان اغراض خود استفاده نموده‌اند و مطر با بیان شاعرانه‌ی خود، از مسائل دینی در سطح نماد بهره می‌برد و زنگلی به دلیل سادگی، از این مفاهیم در حد نمایه استفاده می‌کند.

استناد: سلمانی گلیمان، علی؛ حیدریان شهری، احمدرضا و صدیقی، بهار (۱۴۰۵). بررسی تطبیقی نمادگرایی دینی در اشعار احمد مطر

و جعفرقلی زنگلی. *کاووش نامه ادبیات تطبیقی*، ۱۶(۱)، ۷۵-۹۸.

ناشر: دانشگاه رازی

© نویسنده‌گان.

DOI: 10.22126/jccl.2026.12760.2724

۱. پیشگفتار

۱-۱. تعریف موضوع

نمادها از دیرباز در میان ملت‌ها رواج داشته‌اند و وسیله‌ای برای بیان عقاید و احساسات به حساب می‌آیند در واقع، نمیتوان جامعه‌ای بدون نماد را تصور کرد؛ چراکه نمادها و نشانه‌ها با فرهنگ ملت‌ها آمیخته است. یکی از روش‌های بررسی نمادها الگوی چالرز سندرس پیرس^۱ می‌باشد که براساس ارتباط نماد با واقعیت، آن‌ها را به سه دسته نمایه، شمایل و نماد تقسیم می‌کند. جعفرقلی زنگلی از محبوب‌ترین شاعران کرمانج است که دین و مذهب نقش پررنگی در سروده‌هایش ایفا می‌کند و احمد مطر از شاعران مشهور عراقی می‌باشد که به خاطر زبان تند و طنزآمیزش در میان هم‌عصران خویش معروف گشته و بخشی از اشعارش را به زمینه ادبیات دینی اختصاص داده است. بررسی تطبیقی سروده‌های این دو و کنکاش در سطوح مختلف نمادهای دینی یعنی شمایل و نمایه و نماد بر پایه نظریه پیرس و مکتب تطبیقی آمریکا؛ می‌تواند به مقایسه‌ای متفاوت میان دو شاعر عرب و کرد بیانجامد. باید گفت ویژگی خاص مکتب امریکایی ادبیات تطبیقی ماهیت بین‌رشته‌ای آن است که به گمان بسیاری از اندیشمندان سرآغاز رشته جدیدی به نام مطالعات فرهنگی شد که امروزه دارای اهمیت و جایگاه خاصی در پژوهش‌های علوم انسانی است. احمد مطر و جعفرقلی زنگلی به عنوان دو شاعر پرآوازه ادبیات معاصر عربی و کرمانج که هیچ‌گونه تاثیر و تاثیری از یکدیگر نگرفته‌اند، با توجه به شرایط زمانه‌ی خود، بخشی از مضمون سروده‌هایشان را در قالب نماد و رمز به مضامین دینی اختصاص داده‌اند، از این رو رهیافت و مسأله اصلی ما در این پژوهش، پرده برداشتن از چگونگی نمود این مفاهیم در شعر این دو ادیب است؛ زیرا با اینکه هر دو شاعر به مضامین و نمادهای دینی توجه داشته‌اند اما در چگونگی پرداخت به این نمادها بنا بر غرض و هدف خود، متفاوت هستند.

۱-۲. پیشینه پژوهش

براساس جستجوهای صورت گرفته درباره احمد مطر و جعفرقلی زنگلی پژوهش‌های ذیل انجام شده است:

کتاب *در هوای آزادی: رهیافتی به زندگی اندیشه و شعر احمد مطر* نوشته‌ی احمدرضا حیدریان شهری چاپ (۱۳۹۲) که در شش بخش به بررسی و واکاوی زندگی، شعر و اندیشه‌های احمد مطر

پرداخته شده است.

درآمدی بر اندیشه‌های اجتماعی احمد مطر چاپ ۱۳۹۳ به قلم مهدی ابراهیمی که در بخش نخست به اوضاع سیاسی عراق و سپس به اوضاع ادبی عراق می‌پردازد و در ادامه به زندگی ادبی احمد مطر پرداخته و در بخش پایانی مضامین اجتماعی احمد مطر را با تکیه بر اشعار وی بررسی نموده است. پژوهشی با عنوان «روابط بینامتنی قرآن با اشعار احمد مطر» به قلم فرامرز میرزایی و ماشالله واحدی در مجله نثر پژوهی ادب فارسی، بهار ۱۳۸۸ منتشر شده است. این مقاله بیان می‌دارد که بیشترین شکل بینامتنی قرآنی در شعر این شاعر به صورت نفی کلی (حوار) است که بالاترین شکل تناص یا بینامتنی به حساب می‌آید و همین امر، شعر وی را موثر، عمیق و جذاب کرده است.

مقاله «وامگیری قرآنی در شعر جعفرقلی زنگلی» نوشته علی سلمانی و عباس عرب در همایش بین‌المللی جستارهای ادبی، زبان و ارتباطات فرهنگی سال ۱۳۹۴، نتایج برآمده از این پژوهش نشان می‌دهد که اقتباس قرآنی در شعر جعفرقلی در بیشتر موارد در سطح اقتباس از مفهوم و محتوای آیات و کمتر به ظاهر و الفاظ آیات پرداخته است.

کتاب جعفرقلی زنگلی از کلیم الله توحیدی که ابتدا به زندگینامه جعفرقلی زنگلی پرداخته است. سپس اشعار گردآوری شده زنگلی را در مضامین مختلف به چاپ رسانده است.

پایان نامه کارشناسی ارشد در سال (۱۴۰۰) با موضوع «تحلیل شگردهای بلاغی در اشعار پایداری شاعران خراسان شمالی با تأکید بر آثار محمود رضا اکرامی فر، عارف بجنوردی، اباصلت رضوانی و جعفرقلی زنگلی»، توسط سکینه کریوانی، در دانشگاه شاهد، دانشکده علوم انسانی به ثبت رسیده است و پژوهشگر درباره جعفرقلی به این مهم رسیده است که او در قالب و زبانی کرمانجی به روشنگری هم‌زبان هایش می‌پردازد.

پایان نامه دیگری در سال (۱۳۹۵) در مقطع کارشناسی ارشد با عنوان «بررسی مضامین عاشقانه در شعر جعفرقلی زنگلی و نزار قبانی» توسط: علی سلمانی گلپان، در دانشگاه فردوسی مشهد، دانشکده ادبیات و علوم انسانی دکتر شریعتی دفاع شده است و نتیجه آن به شکل خلاصه از این قرار است که در اشعار دو شاعر، عشق زمانی رنگی زمینی به خود می‌گیرد و در عین حال با عفتی آسمانی همراه است که زمینه ساز عشق الهی است.

لازم به ذکر می‌باشد که تا کنون پژوهشی تطبیقی، آثار این دو شاعر را مدنظر قرار نداده است و نویسندگان این مقاله، اشعار مطر و زنگلی را بر پایه روش آمریکایی بررسی نموده‌اند.

۱-۳. پرسش‌های پژوهش

پرسش‌هایی که در این پژوهش مطرح است، به شرح ذیل است:

۱) از آنجا که مکتب آمریکا به تفاوت خوانش هنرمندان از موضوعی واحد توجه دارد، نمادگرایی

دینی در دیوان احمد مطر و جعفرقلی زنگلی در چه قالب‌هایی بازتاب یافته است؟

۲) کدام نمادهای دینی در شعر دو شاعر از بسامد بالایی برخوردارند؟

۱- فرضیه پژوهش بر این اساس استوار است که هر دو شاعر نمادهای دینی را در پیوند با عناصر بیانی

همچون مجاز، استعاره و تشبیه بیشترین استفاده را کرده‌اند که در شعرشان جلوه‌گری می‌کند.

۲- نمادهایی دینی همچون شخصیت پیامبران قبل از اسلام در دیوان احمد مطر، مکان‌های مقدس، در

دیوان جعفرقلی زنگلی، در دیوان هر دو شاعر از بسامد بالایی برخوردار باشد.

۱-۴. چارچوب نظری و روش پژوهش

این مقاله، با روش توصیفی تحلیلی و با بهره‌جستن از «بررسی تطبیقی مفاهیم نمادگرایی دینی» به

بررسی و تحلیل اشعار احمد مطر و جعفرقلی زنگلی بر پایه مکتب آمریکا توجه دارد؛ زیرا این دو

هیچ‌گونه تاثیر و تاثیری از یکدیگر نگرفته‌اند. پژوهشگر بر آن است که نمادهای دینی را بر پایه

نشانه‌شناسی پیرس بررسی کرده و با تکیه بر بافت و کلمات هم‌نشین به تقسیم‌بندی آنها در سه دسته

نمایه، شمایل و نماد پردازد. در این جستار ابتدا تعریف نماد و نظریه‌ی نشانه‌شناسی^۱ پیرس بیان شده و

پس از اشاره به زندگینامه مطر و زنگلی، بررسی تطبیقی سروده‌های ایشان در چهار محور شخصیت،

نماد، زمان و مکان و طبیعت مدنظر قرار گرفته است.

۲- پردازش تحلیلی موضوع

۱-۲. تعریف نمادگرایی

«نماد، عبارت از معنی باطنی پنهان در زیر کلام ظاهری است.» (پورنامداریان، ۱۳۷۶: ۴) گرایش به

ابهام و چندلایه کردن سخن و پرهیز از صراحت‌گویی از مشخصه‌های ادبیات نمادین است. شعر

سمبلیک تلاش می‌کند عظمت احساسات و تخیلات را با تشریحات واضح و صریح از میان برد. (همان:

۸۳) کاربرد نماد و رمز یکی از ویژگی‌های شعر و ادب معاصر عربی است که آن را از شعر و ادب

قدیم متمایز می‌سازد. بیشتر شعرای معاصر عرب از نمادهای متنوعی چون: سندباد، ادونیس (تموز)،

حلاج، ایوب و صلاح الدین ایوبی و غیره در شعر خود استفاده نموده‌اند، بعضی از این نمادها به اندازه‌ای در شعر معاصر رواج یافته‌اند که به عنوان "نمؤذج رمزیة تراثیة" از آنها یاد می‌شود (ر.ک: عسری زاید، ۱۹۸۰: ۲۰۴).

استفاده از نمادهای دینی در شعر، یکی از ویژگی‌های شعر معاصر در بسیاری از اشعار متعهد است. بسیاری از شاعران معاصر در زمینه دینی، شعر مستقل و صریحی ندارند؛ اما در سروده‌های خود از نمادهای دینی بهره گرفته‌اند همچون: بیاتی، مظفر النؤاب، احمد دحبور، نزار قبانی و... البته بهره‌گیری از نماد و رمز استفاده از بیان نمادین، گاه ناشی از حاکمیت فضای اختناق و ناگزیری هنرمند است؛ اما این همه مسئله نیست. استفاده از نماد بر زیبایی، ایجاز و قدرت رسانایی و تأثیر گذاری متن می‌افزاید. آنچه بر برداشت ناقد از رمز کمک کرده و نوع مدلول آن را مشخص می‌سازد سیاق کلام است. یکی دیگر از دلایل کاربرد و بهره‌گیری از نماد و رمز، لذت کشف پس از گره‌گشایی درک آنهاست. «نمادها و رمزهای مشترک در ادبیات پایداری ملت‌ها فراوان است؛ نمادهایی چون: آب، آفتاب، درخت و کوه (عناصر طبیعت) در توصیف رزمندگان و شهیدان تقریباً در همه آثار ادبی دیده می‌شود. برخی دیگر از نمادها ریشه در فرهنگ ملی، دینی و حتی قومی دارد. ملت‌هایی که فرهنگ دینی مشترک دارند، نمادهای مشترک نیز دارند. مثلاً در ادبیات کشورهای اسلامی مانند ایران، مصر، فلسطین، عراق، لبنان و لیبی نمادهایی چون عاشورا، حضرت یوسف، فرعون، حلاج و غیره با مفاهیم نزدیک به هم فراوان است. (سنگری، ۱۳۹۰: ۱۱۰)

۲-۲. نشانه‌شناسی پیرس

چارلز ساندرز پیرس در دورانی که فلسفه پراگماتیستی^۱ نقش برجسته‌ای در محیط‌های آکادمیک داشت به عنوان فیلسوفی برجسته در دانشگاه شیکاگو به تدریس مشغول بود. پیرس زبان‌شناس نبود، بلکه فیلسوفی دلبسته به مفاهیم پراگماتیستی بود و دغدغه اصلی او چگونگی تفکر آدمیان بود. (ضمیران، ۱۳۸۲: ۱۲) از نظر پیرس تمام عملکردهای عقلانی به وسیله نشانه‌ها انجام می‌شوند؛ درواقع، فرایند تفکر به شکل دیگری به وجود نمی‌آید. (Peirce, 2020: 314) او اعتقاد داشت که جهان پر از نشانه است، اگر منحصراً از نشانه‌ها تشکیل نشده باشد. (Champagne, 2018: 111-112)

پیرس بنیادی‌ترین طبقه‌بندی نشانه را بیشتر از آن که به عنوان روشی برای ایجاد تمایز در انواع

نشانه‌ها بداند در روش‌های ارتباط میان حامل‌های نشانه و موارد ارجاعی می‌دانست این طبقه‌بندی مبتنی بر رابطه نشانه و جهان بیرون از زبان است. (مکاریک^۱، ۱۳۸۳: ۱۹۴)

۱- نمایه / وجه نمایه‌ای: در این وجه دال اختیاری نیست بلکه به طور مستقیم به مدلول مرتبط است. این ارتباط می‌تواند استنتاج یا مشاهده شود مانند نشانه‌های طبیعی، علائم بیماری و ... نمایه از نظر او نشان‌دهنده رابطه علت و معلولی میان دال و مدلول است. پیرس در این مورد دیواری را مثال می‌زند که با گلوله سوراخ شده اما گلوله‌ای در آن نیست و و با توجه به اثر آن به وجود گلوله پی برده می‌شود. تنها گونه کاملاً اختیاری و قراردادی نماد است که نشانه زبانی به‌شمار می‌رود. (صفوی، ۱۳۹۴: ۲۱-۱۹)

۲- شمایل / وجه شمایی: در این وجه، مدلول به خاطر شباهت به دال یا به این علت که تقلیدی از آن است دریافت می‌شود. تشخیص مدلول با نگاه کردن، گوش دادن، لمس کردن و ... انجام می‌شود. دال به دلیل دارا بودن برخی از کیفیات مدلول، شبیه آن است: مثل تصویر، ماکت، نام‌آوا و ... پیرس شمایل را نوعی نشانه قراردادی-فرهنگی می‌داند و صلیب را برای شمایل و نشانه‌ای برای مسیحیت مثال می‌زند.

۳- نماد / وجه نمادین: در این وجه دال شباهتی به مدلول ندارد اما براساس یک قرارداد اختیاری به آن مرتبط شده است بنابراین رابطه میان دال و مدلول باید آموخته شود مانند زبان.

این سه بعد از منظر قراردادی بودن به ترتیب افزایشی بیان شده‌اند؛ نشانه‌های نمایه‌ای مستقیم با یک اجبار کور به موضوع‌شان توجه دارند، نشانه‌های شمایی معمولاً قدری قرارداد در خود دارند و نشانه‌های نمادین به شدت قراردادی هستند. (ر.ک: چندلر^۲، ۱۳۹۴: ۳۸-۳۵؛ صفوی، ۱۳۹۴: ۲۱-۱۹)

یکی از درخشان‌ترین ایده‌های پیرس در تعریف مفهوم به عنوان «ترجمه یک نشانه به وسیله نظامی دیگر از نشانه‌ها» است. (jakobson، 1980: 34) امروزه بافت، منبع سرخ‌هایی شناخته می‌شود که به مخاطب کمک می‌کند تا به قصد گوینده و نویسنده پی ببرد. اغلب، هر آنچه برای تعبیر و توضیح گفتار و نوشتار، قابل دسترسی است به عنوان بافت شناخته می‌شود. (الوت^۳، ۱۳۹۹: ۶۴-۶۳) بنابراین، در این جستار با توجه به بافت مفاهیم مذهبی به دسته‌بندی آنها پرداخته شده‌است.

5. Makaryk

6. Chandler

3. Elot

۳. زندگی و اندیشه احمد مطر و جعفرقلی زنگلی

۳. تحلیل تطبیقی نمادگرایی دینی اشعار احمد مطرⁱ و جعفرقلی زنگلیⁱⁱ

در این بخش به تحلیل اشعار دلالت کننده بر نمادگرایی دینی در دیوان احمد مطر و جعفرقلی زنگلی خواهیم پرداخت:

۳-۱. شخصیت‌های تاریخی

۳-۱-۱. شخصیت‌های مثبت

۳-۱-۱-۱. قبل از اسلام

نام بسیاری از انبیا در سروده‌های این دو شاعر به‌خصوص زنگلی دیده می‌شود مانند حضرت موسی، حضرت عیسی و .. که در اینجا به چند مورد بسنده می‌شود.

۳-۱-۱-۱-۱. حضرت آدم (ع)

احمد مطر در سروده «العهد الجديد» به فراخوانی جزئی حضرت آدم از طریق اسم علم که مشهورتر و شناخته شده‌تر می‌باشد پرداخته است و در آن اوضاع خفقان‌آلود جامعه عربی قبل و بعد از کودتا را به تصویر می‌کشد. قبل از کودتا یأس و ناامیدی بر مردم چیره شده بود و همگان توسط حکومت ظالم کشته یا مجروح می‌شدند و بعد از کودتا هم هنوز مردم در حکومت نظامی به‌سر برده و شبانه به صورت انفرادی می‌توانند از خانه خارج شوند. وی تمام انسان‌ها را از نسل آدم دانسته و اظهار می‌دارد که خود آدم نیز از خاک آفریده شده بود. خاکی که بر روی آن هم اینک دسته‌های گرگ‌های وحشی قدم بر می‌دارند او این گونه می‌سراید که:

«كان حتى الاکتساب/ غارقاً في الاکتساب / فجميع الراس في بلدنقد / بين قتيل و مُصاب / ...

ذات فجر / عادت الارض و ساد الاضطراب و استغز الناس من مرقدهم صوت مجتزر : (ثم ترم الله

اکبر / ثم ترم اکبر) / انقلاب / ... بعد شهر / لم نع تخرج للشارع ليلاً لم نعد تحمل ظلا / لم نعد نمشي

فرادی لم نعد غلک زادا ... / ثم / ترم / ثم / کلنا من آدم نحن / و ما آدم إلا من تراب فوکه تشریح

... / قطعان الذئاب! (مطر، ۲۰۱۱: ۳۲۷)

وی خود و هم وطنان مظلوم و ستم‌دیده عراقی را از فرزندان آدم می‌داند. فرزندان که از خاک آفریده شده‌اند و به شیوه‌های مختلف چون کشته شدن توسط گرگ‌های وحشی‌ای که بر روی زمین جولان می‌دهند به خاک بر می‌گردند در حقیقت گرگ‌های وحشی همان حاکمان ظالم و ستمگر عرب

و سربازانش میباشند که چون بویی از انسانیت نبرده‌اند از نسل آدم نیستند بلکه از نسل حیوانات وحشی و درنده‌ای چون گرگند. شاعر مسئله سرزمین و خاک را مدنظر قرار داده و از داستان حضرت آدم به مسئله آفرینش وی و نسلش از خاک بسنده کرده است؛ زیرا همین وجه از داستان حضرت آدم مدنظر و یاریگر شاعر در تعبیر از قضیه معاصرش دارد. وجهی که همسو و هماهنگ با اصل سنتی‌اش بوده و او با بهره‌گیری از صیغه غایب و اسلوب روایی از تا پذیرایی و اندوهی که در وجود او به دنبال ظلم و ستم حاکمان و استعمارگران در خاک مقدس کشورش وجود دارد، پرده برمی‌دارد تا از این رهگذر مخاطب را به تحریک واداشته و روح انقلابی خفته آنان را بیدار سازد.

در مقابل، جعفر قلی در بافتی کاملاً متفاوت با مطر به حضرت آدم و حوا اشاره می‌کند و در شعرش از دوری یار خود می‌نالند و وصالش را از خدا می‌خواهد و اگر به او نرسد خواهان صبر در دوری ملواری است.

«ئادهم وه دو دهردان بوویه موبته‌لا
ژه دووری ئه بهشت ئه، دووری ئه حه‌وو
عومری من کوتا که، دهردی من ده‌وا
یا حوای ئه خا، یا سه‌وری ده خازم»
(توحلی، ۱۳۸۷: ۱۱۴)

(ترجمه: حضرت آدم از دوری بهشت و دوری از حوا به دو درد جانگاز مبتلا شد. خداوندا یا عمرم را کوتاه نما یا دردم را دوا کن حوای خود یا صبر را می‌خواهم.)

استفاده از واژگانی مانند درد، یار، صبر در کنار اشاره به داستان حضرت آدم و حوا بیش از آنکه به دین اشاره داشته باشد به احساسات و غم هجران جعفر قلی اشاره دارد و شاعر خود و معشوقه‌اش را در قامت آدم و حوا تصور نموده است و مناجاتی که با خدا دارد نیز در همین راستا می‌باشد.

۳-۱-۱-۲. حضرت ابراهیم علیه السلام

هر دو شاعر به حضرت ابراهیم توجه داشته‌اند. مطر در شعر «رویا ابراهیم» مردم فلسطین را به حضرت اسماعیل تشبیه می‌کند که برای اسرائیل کشته می‌شوند.

«یا مولانا ابراهیم/ اعمد سکینک للمقبض/ واقبض اجرک من أصحاب الفیل/... لن ينزل الكبش
... لا تأمل بالتأویل/ یا مولانا/ إن لم تدبجه ندبجک/ فهذا زمن آخر/ یفدی فیہ الكبش/ یا اسماعیل»
(مطر، ۲۰۱۱: ۱۰۶)

(ترجمه: ای سرور ما ابراهیم/ چاقوی خود را تا دسته فرو کن/ و پاداشت را از اصحاب فیل بگیر/ گوسفندی نازل نخواهد شد... به تغییر امیدوار نباش/ ای مولای ما/ اگر او را ذبح

نکنی تو را می‌کشیم/ اکنون، زمانه‌ای دیگر است/ که در آن اسماعیل را برای گوسفند قربانی می‌کنیم)

در این سطور احمد مطر از وارونگی نماد بهره جسته است و حضرت ابراهیم علیه السلام را در قالبی منفی به نمایش می‌گذارد گویی ایشان حتی اگر مایل نباشند باید فرزند خود را به قتل برسانند و با اصحاب فیل همدست شوند. شاعر با بیان این مسائل در پی انتقاد از وضعیت بغرنج مردم فلسطین و جنگ ناجوانمردانه و تحمیلی بر آن ملت است و با وارونگی نماد، از دست رفت ارزش‌ها را به تصویر می‌کشد.

در مقابل، جعفرقلی دیدگاهی واقع‌بینانه نسبت به داستان حضرت ابراهیم علیه السلام دارد.

«ئه‌ئه‌وه‌زا ئسمائیل، قووج قوربان فه‌دا کر
 حه‌ق نوورا «محمدی» ژه سولباویی ئه‌تا کر
 چون کوزه رووز ئه‌زل خه‌تم روسول پیدا کر
 گشتی ره‌سول سابق، ژه نوورا ویی، جدا کر»
 (توحیدی، ۱۳۸۷: ۱۲۰)

(ترجمه: پس خلیل مقدس مهمانسرا بنا نمود و در نبود مهمان از غذا خوردن ابا کرد و عوض حضرت اسماعیل، قوچ را قربانی نمود و نور پیامبر خاتم در فرزندان او قرار گرفت)
 زنگلی با استفاده از کلماتی مانند طعام، مهمان، قوچ، حضرت اسماعیل و حضرت محمد علیهما السلام در بافتی مذهبی و در قالبی ساده به نام حضرت ابراهیم اشاره می‌کند و از نمایه فراتر نمی‌رود.

۳-۱-۱-۲. بعد از اسلام

۳-۱-۱-۲-۱. پیامبر اسلام

احمد مطر در انتقاد از کنفرانس‌های فراوان و بی‌فایده سران عرب درباره مسئله فلسطین در شعر (قمم بارده) از پیامبر یاری می‌خواهد تا مسلمانان به خود آیند

«قِمَّةُ أَعْلَى .. وَأَبْرَدُ / يَا مُحَمَّدُ / يَا مُحَمَّدُ / يَا مُحَمَّدُ / ابْعَثِ الدَّفءَ / فَقَدْ كَادَ لَنَا عَزَى .. / وَكِدْنَا نَتَجَمَّدُ!» (مطر، ۲۰۱۱: ۲۲)

(ترجمه: مجلس سرانی بالاتر و سردتر ای محمد! ای محمد! ای محمد! گرمایی برای ما بفرست که عزی به ما نیرنگ زد و نزدیک است که منجمد شویم)

او با اسلوبی شیوا و انتخاب واژگان دوپهلوی، دو جبهه حق و باطل را به تصویر می‌کشد که پیامبر به‌عنوان فرستاده خدا و بت عزی در جایگاه یکی از خدایان قریش، تصویری امروزی از قضیه فلسطین به دست مخاطب می‌دهد و به فشل بودن این نشست‌ها اشاره می‌کند. منادا قرار دادن چندین باره پیامبر

عمق حزن و غم این حالت را برای شاعر نمودار می‌سازد.

«قحطی بزرگ سال ۱۲۸۸ فاجعه‌آمیزترین رویداد در تاریخ جدید ایران بود. در زمستان سال ۱۲۸۷ در بخش‌های وسیعی از ایران خشکسالی بود و زمستان سال بعد هم فقط در نواحی غرب و جنوب این سرزمین باران بارید. گفته شد که در برخی نواحی کشور در این دو سال یک قطره باران هم به خود ندید و قیمت نان سر به فلک گذاشت» (اوکازاکی، ۱۳۶۵: ۱) جعفرقلی در شعری که در همین دوران سروده‌است از چهارده معصوم یاد می‌کند و بارها خدا را به نام پیامبر اسلام قسم می‌دهد تا قحطی تمام شود و همه چیز به روال سابق بازگردد

«خوداوهندا بحق طاها و آل یاسین نه‌رزانی ی‌ی نازل که ژیی گرانیا هلین

به‌ندی ته پهریشان بوون، ای کردگار مبین ژه راه فضل و کرم، فری‌وانی ی‌ی تو بگین

رحم که تو له به‌نده ی‌ی خا، حق رسول محمود» (توحلی، ۱۳۸۷: ۱۴۲)

(ترجمه: خداوندا به حق طه و آل یس ارزانی بفرست و گرانی را بردار ما را به خاطر گناهان مواخذه نکن ای کردگار مبین و از فضل و کرم فراوانی بفرست به حق رسول محمود به بندگانت رحم کن) استفاده از واژگانی مانند طاها، آل یاسین، فضل و کرم بافتی دینی پدید آورده‌است که پیامبر در آن در قامت شفیع ظاهر گشته‌است.

۳-۱-۱-۲-۲. امام حسین (ع)

مطر در سروده‌هایش، سیدالشهدا را یک الگوی برتر دینی می‌داند و اذعان می‌کند که حاکمان امروزه عرب مانند یزید هستند و از انقلاب مردم‌شان سوء استفاده کرده‌اند. او در شعر (دجاج الفتح) از سردمداران مردم انتقاد می‌کند:

«نحْنُ ثرنا/ وانتظرنا أن نرى منكم حسینا / ليقود الزحف ما بین یدینا / غیر أنا بعد شق النفس

/ أصبحنا علی نفس یزید» (مطر، ۲۰۱۱: ۲۱۸)

و در سروده دیگرش ظلم‌ستیزی خود را با استفاده از نمادپردازی عاشورایی به تصویر می‌کشد:

«فان خیرت ما بین اثنتین / أن أغنی مترفا عند یزید / أو اصلي جائعا خلف الحسین / سأصلي

جائعا خلف الحسین» (مطر، ۲۰۱۱: ۱۲۵)

(اگر در میان یکی از دو امر مختار گردم: که ثروتمندانه در نزد یزید آواز بخوانم یا که با

گرسنگی پشت سر حسین نماز بخوانم با گرسنگی پشت سر حسین نماز خواهم خواند)

شاعر با کلماتی مانند اصلی و یزید بافتی متناسب با امام حسین را به وجود آورده که نمودار واقعه

عاشورا است و به نماد اباعبدالله در برابر یزید به عنوان دو قطب مخالف ظالم و ظلم‌ستیز اشاره دارد سپس خود را پیرو جبهه آزاده معرفی می‌کند.

جعفرقلی مانند مجنون از عشق ملواری در کوهستان ساکن شده بود و گوشه‌نشینی و توحش اختیار نموده بود و خانواده‌اش او را برای شفا به حرم مطهر رضوی برده تا به حالت عادی بازگردد اما او بسان قیس بنی عامر در صحن حرم، شعری مبنی بر آن که دست از دامان ملواری نمی‌کشد سرود و دعا کرد که عشقش فروزنده‌تر گردد. زنگلی سروده خود را با نام و یاد خدا آغاز می‌کند سپس به توصیف حرم امام رضا پرداخته و به امام حسین علیه السلام اشاره می‌کند.

«گومید گولده ست‌خی بلند، گشتی خشت‌خی زخ‌یرینه

ئی‌مام حوس‌مخ‌ن شه‌هیدوو، ه‌خی‌یسیر بوویه سه‌کینه

ئه‌سقه‌را شیرخاره، گه‌وریا ویی وه‌ برینه

له‌ خ‌خ‌مه‌گ‌خی ب‌خ‌ماروو، ئه‌و زخ‌ن‌ العابدینه» (توحی، ۱۳۸۷: ۶۱)

(ترجمه: امام حسین علیه السلام شهید گشت و دخترش سکینه اسیر و فرزند شیرخوارش

به تیر بلا دچار شد و در خیمه‌گاه حضرت زین العابدین علیه السلام بیمار حضور دارد)

این قسمت به عنوان تمهیدی برای مناجات جعفرقلی با امام رضا علیه السلام درباره ملواری است. نماد سیدالشهدا با زبانی ساده همراه با دیگر شخصیت‌های عاشورایی مانند حضرت سکینه، حضرت علی اصغر و امام سجاد (علیهم السلام) به کار رفته که این نشان‌دهنده بافت دینی شعر است که به سطح نماد نرسیده است و مراد شاعر صرفاً بیان حقایق می‌باشد.

۳-۱-۲. شخصیت‌های منفی

۳-۱-۲-۱. قبل از اسلام

به شکل کلی زبان استعاری و کنایه‌آمیز احمد مطر باعث شده است که شخصیت‌های مختلفی در اشعارش حضور داشته باشند که معمولاً از آنها برای بیان بهتر وضعیت کشور و انتقاد استفاده می‌نماید. از جمله شخصیت‌های حاضر در اشعار او فرعون است که در شعر «الاقزام الطوال» استعاره‌ای از آمریکا است:

«نخ‌ن بالدهش‌ة أولی من سوانا/ فدمانا/ صبغت رایة فرعون/ و موسی فلق البحر بأشلاء العیال/

ولدی فرعون قد حطّ الرحال/ ثم ألقى آية الكبرى/ بیدا بیضاء... من ذلّ السوال/ أفلح السحر»

(مطر، ۲۰۱۱: ۷۴)

(ترجمه: ما از دیگران به تعجب سزاوارتر هستیم که خون ما پرچم فرعون را رنگین نموده‌است و موسی با جسدهای خانواده دریا را شکافت و نزد فرعون ساکن شد، سپس نشانه بزرگ را انداخت، دستی سفید... در برابر درخواستی پست، سحر پیروز شد)

احمد مطر در این شعر رابطه کشورهای عرب با آمریکا را توصیف میکند و حضرت موسی علیه السلام را برخلاف واقعیت، با نمادگرایی منفی و وارونگی نمایش می‌دهد. ایشان می‌توانند نمادی از یهودیانی باشند که امروزه با حاکمان ستمگر (فرعون) همکاری می‌کنند؛ به بیانی دیگر مطر با استفاده از این نمادگرایی اوج ناامیدی خود را از وضعیت ارتباطات بین‌المللی به منصفه ظهور می‌گذارد. این نمادها در بافتی متناسب که یادآور برخی آیات سوره قصص است و در همنشینی با کلماتی مانند البحر، الآیة الکبری، ید بیضاء و السحر قرار گرفته‌است و بر این پایه می‌توان گفت که شاعر در اینجا از رویکرد و نمادی دینی استفاده نموده‌است.

بی‌وفایی دنیا وفانی بودن انسان‌ها یکی از مضامین اشعار جعفرقلی است و او در شعر (دنیا وفا ندارد) بسیاری از شخصیت‌های تاریخی را نام می‌برد که همگی از دنیا رفته‌اند و تنها نامی از ایشان برجای مانده‌است.

«کودا چو؟ چما نه‌ما، نوح شیخ الانبیا کا شداد و کا فرعون، کان‌نخ نمروود گمراه؟»

فکا دنیایی بخت‌وفا، وه کس نه کریه وفا» (توحیدی، ۱۳۸۷: ۱۹۶-۱۹۵)

(ترجمه: چرا نوح، شیخ الانبیا، باقی نماند؟ شداد و فرعون و نمروود گمراه کجا هستند؟ این دنیا به هیچ‌کس وفا نکرد و بی‌وفاست.) زنگلی با استفاده از شخصیت‌هایی مثبت و منفی در شعر خود و نام بردن از ایشان در کنار یکدیگر مانند حضرت نوح، شداد و نمروود به گذرا بودن زندگی دنیا توجه دارد و مخاطب را به عبرت‌گیری و زهد دعوت می‌کند و شمایل‌هایی از دو جبهه‌ی حق و باطل به تصویر می‌کشد تا این مسئله را به خوبی به تصویر کشد.

۲.۲.۱.۳- پس از اسلام

از جمله شخصیت‌های تاریخی که احمد مطر از آنها نام می‌برد ابوجهل و ابولهب است. او ابتدا به روند سانسور در عراق انتقاد می‌کند سپس حاکمان عراق را ابوجهل و ابولهب می‌نامد:

« نعم... أنا بلا أدب! / نعم... وشعري كُله/ ليس سيوى شتم وسب. / وما العجب؟! / النار لا تنطق إلا كهبًا! / إن حنقوها بالحطب / وإنني مُحْتَنِقٌ / حنق التهامي عَصِي / مِن قُرط ما بي من عَصَب! / تسألني عن السبب؟! / ها ك سلاطين العرب / ذ زينتان مِن أبي جهل ومِن أبي كهب.» (مطر، ۲۰۱۱: ۲۵۰)

(ترجمه: بله من ادب ندارم و شعرم جز شماتت و ناسزا نیست چه جای تعجب است که آتش فقط به وسیله زبانه‌اش سخن می‌گوید هرچند که با هیزم خفه‌اش کنید. و من خفه شده‌ام تا سر حد فرو بلعیدن خشم خود از شدت خشمی که دارم! از علت می‌پرسی؟!)

بفرما اینند سلاطین عرب چهار جین از ابوجهل و ابولهب)

استفاده از کلماتی مانند النار، لهب، حطب سوره مسد را فرایاد می‌آورد و باعث می‌شود که ابوجهل و ابولهب در بافتی مذهبی مدنظر مخاطب قرار گیرد و وجهه منفی شخصیت ایشان که به سلاطین ارجاع داده شده به خوبی نمود یابد.

جعفرقلی در مناجات با امام رضا علیه السلام از هارون و مامون، سخن به میان می‌آورد:

«قه‌ورحی هارون رشید، ژه ی‌حی تاغ‌حی جدایه

هه‌ر که‌س هارون لعنت که، ناغا دده شه‌فایه

له‌نه‌ت ب‌حی‌وی له مأمون، چی ملعونه ک ب‌حی‌دینه

بارگای نیمام رمزا، گشتی گ‌وه‌رنشینه» (توحیدی، ۱۳۸۷: ۶۱)

(ترجمه: قبر هارون از مزار امام رضا جداست. امام شفا دهنده لعنت کننده هارون است. ای ضامن غریبان آرزوها را برآورده ساز، لعنت به مامون که ملعونی بی‌دین است)

در اینجا شاعر در حال مناجات با امام رضا علیه السلام است و همنشینی واژه‌هایی مانند امام رضا، ضامن آهو، شفا دهنده و بی‌دین، بافتی مذهبی را نمایان می‌سازد اما زبان ساده شاعر استفاده از این شخصیت‌ها را به سطح نماد نمی‌رساند بلکه در حد نمایه باقی‌شان می‌گذارد.

۳-۲. نمادها

در اشعار هر دو شاعر نمادهای خاصی تکرار می‌شوند که بررسی‌شان می‌تواند نمودار شباهت و تفاوت دیدگاه مطر و جعفرقلی در سمبل‌های پرکاربرد ادبیات باشد.

۳-۲-۱. مار و اژدها

باید گفت مار در فرهنگ‌های مختلف، معانی متفاوتی داشته است و با باورهای مذهبی، عرفانی و اسطوره‌ای تلفیق شده است. احمد مطر شاعری سیاسی است و به سختی می‌توان به شعری غیر سیاسی در آثارش دست یافت. از جمله مواردی که در سروده‌های وی به چشم می‌خورد هجو و انتقاد از جاسوسان و افراد پلیدی است که حاکمان را بر سر کار می‌آورند و به آنها قدرت می‌دهند.

«وُغیرِکُم بَأَن السُّمِّ صَحِي / وَأَنَّ الْخَيْرَ فِي أَنْ تَشْرَبُوهُ / وَوَيْسَمِي لَكُمْ الثُّعْبَانَ سُلْطَانًا / وَيَدْعُو ذَلِكَ

السُّلْطَانُ إِنْسَانًا / ویدعوکم لأن تحترموه»

(ترجمه: شما را تشویق می‌کند که سم برایتان مفید است و مار را برایتان سلطان می‌نامد و

سلطان را انسان معرفی می‌کند و شما را به احترام به او فرامی‌خواند) باید گفت مار در

اساطیر نماد پلیدی و بدسرشتی و ابلیس است. (صدقه، ۱۴۰۱: ۱۵۴-۱۵۳)

مطر با استفاده از این نمادپردازی و کاربرد وازگانی مانند السلطان و تحرموه، مار را نمادی برای

حاکمان ستمگر به کار برده و آنان را منشا بدی‌ها معرفی نموده‌است.

جعفر قلی در شعر (فتنه سالار) نمادگرایی مشابهی دارد. بحران سالار در خراسان از مهمترین

بحرانهای دوره قاجار است که در آن، محاصره مشهد توسط حسن خان سالار تا شکست او به دست

والی خراسان، یک‌سال به طول انجامید. این مسئله به دلیل اختلافات و منازعات درونی و در

چهارچوب سیاست انگلیس برای تشکیل دولت‌های کوچک در شرق ایران و تضعیف دولت

مرکزی ایران و شخص امیرکبیر، رخ داد. (توحیدی، ۱۳۸۷: ۲۸۶؛ بوشاسب‌گوشه و زاغیان، ۱۳۹۲: ۹۵)

جعفر قلی که در آن زمان حضور داشته‌است، این وقایع را به خوبی توصیف نمود. او در پشیمانی سالار

پس از دستگیری، از زبان او چنین می‌سراید:

«ایلان گروب دوست آدمین جلدینه

دوشمن بولوب جسمیم بوته بیلمدیم» (توحیدی، ۱۳۸۷: ۲۹۸)

(ترجمه: مار در ظاهر انسان از در دوستی وارد شد و او را نشناختم)

که به دشمنی دیرینه میان انسان و مار اشاره دارد. در کتب مقدس نقل گشته که شیطان در هیئت مار

حضرت آدم و حوا را گمراه نمود و سبب هبوط ایشان در زمین شد. (سواح، ۱۴۰۱: ۲۷۵)

در اینجا بر پایه بافت برون‌متنی می‌توان مار را نمادی از انگلستان دانست که سالار را به جنگ

دعوت نمود.

همچنین سروده دیگر جعفر قلی تحت عنوان (بند بربر) حماسه‌ای مصنوع است که در آن امام علی

علیه السلام با اژدهایی که در پی آزار مردم است، می‌جنگد و او را شکست می‌دهند. نگاره اژدها که

از کهن‌ترین اسطوره‌ای برجای مانده در میان‌رودان است که طبق آن نیروی‌های کهن که به دست

خدایان جوان از بین رفته‌اند در تکاپویی ناامیدانه برای بازگشت به جهان، نیرویی تازه به جهان گسیل

می‌دارند که در قالب مارهایی ترسناک یا اژدها رخ می‌نماید. در تمام اسطوره‌ها قهرمانی بایسته است تا

در برابر این مخلوقات بجنگد و مانع بازگشت نیروهای کهن به زندگی شود. (همان، ۲۳۶)

«دست دریش کر حضرت، گرت شاخو کاکل

له دوری خا گه راند، صاحبی دولدل

له زمینی لیخست، خلال مشکل

یانی شاهبی نجف، مرتضی علی» (توحیدی، ۱۳۸۷: ۲۶۷)

(ترجمه: حضرت از شاخ و کاکل ازدها گرفت و آن را به دور خود چرخاند و بر زمینش

زد)

همانطور که در قسمت شخصیت‌های اساطیری و حماسی اشاره شد، با اینکه این مسائل، واقعیت تاریخی ندارد اما تصویر امیرالمومنین در قامت قهرمانی که با ازدها می‌جنگد و آن را شکست می‌دهد، نمایانگر نبرد با شر است. بافت به وجود آمده و جو حماسی شعر باعث می‌شود که ازدها در قالب نماد در تقسیم‌بندی نشانگانی پیرس رخ بنماید.

۳-۲-۲. معشوق

نمادپردازی معشوق، لزوماً صبغه دینی ندارد اما در آثار دو شاعر، به خصوص جعفرقلی؛ مضامین معنوی با شخصیت محبوب درهم تنیده گشته و بررسی دیدگاه دو ادیب نسبت به معشوق خود، می‌تواند تطبیق مطر و زنگلی را به مقایسه کاملی برساند. مطر شاعر غنایی به حساب نمی‌آید و در سروده‌هایش آشکارا از معشوق سخنی به میان نیاورده است که در شعر (اعرف الحب ولكن) به این مسئله می‌پردازد؛ اما گاهی در برخی اشعارش مانند (احبك يا وطنی) موتیف وطن رنگی از محبوب به خود می‌گیرد که شاعر، از شدت وضعیت نابسمان کشور از او لب به شکایت می‌گشاید، اما همچنان محبوبی جز وطن در اشعار وی نمی‌توان یافت.

«ما عندنا خبز ولا وقود/ ما عندنا ماء ولا سدود/ ما عندنا لحم ولا جلود/ ما عندنا نقود/ کیف

تعیشون إذن؟! / نعیش فی حب الوطن.» (مطر، ۲۰۱۱: ۲۶۹)

(ترجمه: نه نان داریم و نه سوخت، نه آب داریم و نه سد، نه گوشت داریم نه پوست،

سرمایه‌ای نیز نداریم. پس چگونه زندگی می‌کنید؟ با عشق به وطن زندگی می‌کنیم)

مطر با حالتی عارفانه، صرف عشق به وطن را برای زندگی کافی می‌داند. هرچند اسباب و لوازم

زندگانی مهیا نباشد وطن خود را برای ادامه حیاتش کافی می‌داند.

همان‌طور که در زندگینامه‌ی زنگلی اشاره شد او در نوجوانی عاشق ملواری گشت و از آن به بعد

این فرد در اشعار او جایگاه بسیار خاصی پیدا کرد. اوصاف زن در شعر جعفرقلی محدود به تمایلات

جسمانی نیست. ملواری نماد و تجلیگاه خداوند می‌باشد. به عبارت دیگر از معشوق جعفرقلی، به عنوان پرده‌ای برای نمایش حق استفاده می‌شود. افسانه عشق مروارید، جعفرقلی را قادر می‌سازد که رابطه‌ی عاشقانه میان خدا و بنده را بسیار شورانگیز بیان کند؛ بنابراین می‌توان گفت در دیوان جعفرقلی عشق بین خدا و زن، مرز مشترکی دارد.

اوج نمود این محبت را می‌توان در شعر زنگلی درباره مکه و مدینه دانست. جعفرقلی تمام خراسان را در جستجوی ملواری می‌پیماید اما او را نمی‌یابد و احتمالاً شبی در خواب می‌بیند که باید به مکه و مدینه سفر کند و محبوب خود را آنجا بیابد؛ در نتیجه چنین می‌سراید:

«ئیشه‌ف له من ئه‌سه‌ر کر شه‌مال‌ئی نازه‌نین‌ئی

وه ئاله‌م‌ئی خه‌وئی‌دا، چورومه «مکه، مدینی»

بولبول ئاشغ‌ئی گول‌ئی، شه‌ف‌و روله که‌مین‌ئی

لاچینه کم، تاو ده‌خوم ئه‌سه‌ر ته گوگه‌ر چین‌ئی

شهر وه شهر، ئه‌ز ده‌گه‌رم، سا ته ئه‌رووی زمین‌ئی

ئ‌ف‌ورس هاتیه، گرتیه، ژه چین‌ئی تا ماچین‌ئی» (توحیدی، ۱۳۸۷: ۱۷۸)

(ترجمه: امروز نسیم آن نازنین بر من اثر کرد و در حال رویا به مکه و مدینه رفتم. بلبل

عاشق گل، شب و روز اندر کمین مثل شاهین اندرپی گوهرچین می‌چرخم.)

در این ابیات ممکن است مخاطب خدا، پیامبر یا ملواری باشد و شاعر با اشاره به کلماتی مانند مکه و مدینه و رویا حالتی روحانی به سروده‌ی خود می‌بخشد در نتیجه عشق زمینی و آسمانی به هم می‌پیوندد و معشوق نمادی از محبت الهی می‌گردد.

۳-۳. مکان و زمان

۳-۳-۱. قدس

به طور کلی قدس و مسجدالاقصی پس از اشغال فلسطین جایگاه خاصی در اشعار شاعران عرب پیدا کرده‌است و احمد مطر نیز از این مسئله مستثنا نیست. او در یکی از سروده‌هایش چنین می‌گوید:

«بین یدی یا قدس یا سیدی .. معنرّه / قلیس لی یدان / ولیس لی أسلحة / ولیس لی میدان / کئی

الذی أملیگه لسان / والنطق یا سیادتی أسعاره باهظة / والموت بالحنان» (مطر، ۲۰۱۱: ۳۶)

(ترجمه: ای قدس ای بانوی من... پوزش میطلبم زیرا که من دستی ندارم و نیز سلاحی و

میدانی همه آنچه که دارم زبان است و بهای سخن ای بانوی من گران است و مرگ رایگان)

مطر با کاربست واژگانی مانند یدان، اسلحه، میدان، النطق و الموت بافتی سیاسی را پدید می‌آورد که نشانگر توجه شاعر به وجهی سیاسی مسئله است. از طرفی دیگر ابیات زنگلی درباره مسجد الاقصی به شکل کنایه آمیزی با سروده‌های شاعران عرب ارتباط دارد. او در شعری که درباره معراج پیامبر صلی الله علیه و آله گفته است، چنین می‌سراید:

«له «مسجد الاقصی» دین له نبیا و مورسه لین

پیشوئی وان بوو کرته مار، سخی کولان وه ناسایتی» (توحدی، ۱۳۸۷: ۱۲۱)

(ترجمه: در مسجد الاقصی انبیاء و پیامبران را دید و در نماز جماعت امام ایشان شد)

تاریخ مرگ جعفرقلی در هاله‌ای از ابهام است ولی می‌توان گفت اشغال فلسطین پس از مرگ او یا در اواخر عمرش به وقوع پیوسته است. او با توصیف نماز خواندن انبیا در پشت پیامبر اسلام بر مقام والای ایشان که نمادی قدرت اسلام است تاکید می‌کند و به زمانی اشاره دارد که بیت المقدس در دست مسلمانان قرار داشته است.

۳-۲. کوه طور

از جمله مکان‌های مقدسی که احمد مطر به آن اشاره کرده است کوه طور می‌باشد:

«والطور/ والمخیر المسعور / والحبل والساطور/ ونحرنا المشنوق والمنحور / خطي المنایا فی البرایا دائرة /

ترکض من مجزرة مجزرة» (مطر، ۲۰۱۱: ۱۲۶)

(ترجمه: سوگند به طور و به خبرچین‌ها و به ریسمان و ساطور و به گردن به دار آویخته

و بریده‌ی ما، که گام‌های مرگ در میان انسان‌ها می‌چرخد و از کشتار جمعی به کشتار

جمعی دیگری می‌رود)

شاعر با استفاده از سیاق موسیقایی آیات نخست سوره‌ی طور، مضمون موردنظر خود را بیان کرده است و تصویری تاریک از احوال مردمان عرب به وجود می‌آورد. می‌توان گفت طور در اینجا با همراهی واژگانی مانند الحبل، الساطور، المنشوق و المنحور، مجزرة و استفاده‌ی این کلمه مقدس در کنار واژگان مربوط به شکنجه از عمق نارضایتی و ناامیدی شاعر حکایت می‌کند.

جعفرقلی به دلیل محیط زندگی و سکونت در کوهستان که نقش زیادی که در زندگی ساکنان آن منطقه دارند توجه زیادی به کوه دارد؛ مثلا در توصیف کوه شایجان از کوه طور و سینا و احد نام می‌برد. (توحدی، ۱۳۸۷: ۲۵۷) همچنین برای جعفرقلی، کوه‌های هزار مسجد به دلیل عظمت و سترگی‌شان، نمایانگر خداوند است و آنها را با حالتی بسیار معنوی به تصویر می‌کشد و می‌گوید:

«سهر کشان‌دیه فه له ک‌حن، نزانم چی چپایه

یا البرزه یا ارم، یا جوودی یا سینایه

هه‌رچی ئەز فکر ده که‌م، نه قاف و نه کو‌طوره» (توحیدی، ۱۳۸۷: ۱۵۱-۱۵۰)

(ترجمه: سر به فلک کشیده، نمی‌دانم چه کوهی است؟ یا البرز و یا ارم، یا جوودی یا که

سیناست. هرچه من می‌اندیشم، نه قاف و نه که طور است.)

۳-۵. طبیعت

۳-۵-۱. آسمان

آسمان تقریباً نمادی جهانی است که از طریق آن، باور به موجودی الهی و علوی، یعنی خالق جهان و ضامن باروری زمین، به برکت بارانی که می‌بارد، القا می‌شود. مطر در سروده‌هایش گاهی اشاراتی به آسمان می‌کند مانند «وطني أيتها الأزمد / ترعاك السماء» (مطر، ۲۰۱۱: ۳۲) (وطن، ای مبتلا به چشم درد آسمان تو را محافظت کند) اما رویکرد نمادین آسمان بیشتر در ابیاتی از شعر (مواقع) به چشم می‌خورد:

«صريفة/ عليها سماءٌ مُنيفة/ و فيها سماءٌ مُنيفة/ و فيها أنا و المنى و الفکر/ بنفس الوتيرة نحدو الوتر:/

تعیش و تحیا الحیاة الشریفة» (همان: ۲۷۶)

(ترجمه: کلبه‌ای محقر که آسمانی پهناور بالای آن و آسمانی بلند بالا در آن است.. و من و

آرزو و تفکر در آن هستیم و به یک روش ترانه می‌خوانیم: زنده باد زندگانی با شرافت)

نگاهی به آسمان کافی است که انسان به خدا باوری برسد پس آسمان با فرازمندی بیکرانه‌اش نماد استعلا‌ی روحی است که هر چیز پایان‌ناپذیری نه به انسان بلکه به ایزدان و خدایان می‌رسد. به شکل کلی آسمان نمادی از جایگاه قدرت فرابشری است. (صدقه، ۱۴۰۲: ۵۲) مطر با کار بست کلماتی مانند المنی، الفکر و الحیاة الشریفة از آسمان نمادی والا می‌سازد که در آن و زیر سایه‌اش شاعر به دنبال شرافت و بیان حقایق است.

جعفرقلی در اشعارش چندین بار از جور فلک لب به شکایت گشوده‌است؛ مثلاً در وداع حسن

خان سالار با فرزندش چنین از زبان سالار می‌سراید:

«فلکینگ قولیندن داد ایلان بیداد

عمرینگ تخمی نی ایلادی بر باد

بیردم مهلت ویرسنگ ای ظالم جلااد

چیکه بیلیم بو هجرانینگ وای اوغول» (توحیدی، ۱۳۸۷: ۳۰۱)

(ترجمه: دادوبیداد از فلک کجمدار که تخم عمرت را بر باد داد. ای جلاد ظالم دمی مهلت

بده که درد جدایی را نمی‌توانم تحمل کنم وای پسر)

از نظر زنگلی؛ آسمان به ناحق بر آدمیان حکم روا می‌دارد با اینکه در اساطیر و ادیان، آسمان دارای نمادگرایی مثبت است اما گاهی نماد منفی را نیز به خود می‌گیرد؛ مثلاً در برخی از آیات قرآن مانند آیه ۳۲ سوره انفال محل نزول بلا را آسمان معرفی شده است.

۳-۵-۲. اجرام آسمانی

احمد مطر هر گاه که زبان به مدح خویش گشوده هیچ‌گاه در آن از عنصر بشریت استفاده نکرده و همیشه خویش را با خورشید، باد، دریا، پرند و .. مقایسه کرده و خود را بزرگتر از آنها می‌بیند گویی در مقایسه، فقط عناصر طبیعی می‌توانند حریف او گردند. این مسئله می‌تواند به این دلیل باشد که این عناصر طبیعی از سرشتی رها و آزاد برخوردارند و مانند انسان روحی آلوده به گناه ندارند. (عباسی، ۱۳۹۲: ۴۹۶) او در (اقتباس) چنین می‌گوید:

«إنها لا تختفی/ أنها تقضى اللیالی، دائما/ فی معطفی/ دائما تحضُّن، فی الظلمةِ قلبی / هدم الشمس

.. / لکی لا تنطفی.» (مطر، ۲۰۱۱: ۲۸۵)

(ترجمه: او مخفی نمی‌شود شب‌ها را در جیب کتم سپری می‌کند. این خورشید همیشه در

تاریکی قلبم را در آغوش می‌گیرد تا خاموش نشود.)

خورشید به جهت گرمابخشی نشانه حیات و آب‌شخور نیروی انسان و کیهان و از سوی دیگر مظهر مجسم نیروهای آسمان و زمین و پدر بشر نامیده شده است. (یاحقی، ۱۳۸۶: ۳۳۹) مطر چنین بیان می‌دارد که خورشید برای خاموش نگشتن از او استمداد می‌جوید علاوه بالا بردن جایگاه خود به نماد حیات‌بخشی خورشید هم نظر دارد.

جعفرقلی در شعر «زه‌واجی جناب علی» داستانی بیان می‌کند از اینکه چندین نفر به خواستگاری حضرت فاطمه سلام الله علیها آمدند و پیامبر نمی‌دانستند که کدام فرد را به دامادی برگزینند پس جبرئیل نازل شد و گفت:

«جبریل هات گ‌و یا رسول، نه یان دوی کواکب

نزول ده‌که ژه سه‌ما، له نهرز چون مثابل

نه سه‌ر هه‌ر خانی‌ن داکه‌ت، له خ‌ن‌دیی بکه‌ن طواف

نه و دهوی زوجی بتول، که س نه که بحث و مصاف» (توحیدی، ۱۳۸۷: ۱۰۴-۱۰۳)
 (ترجمه: جبرئیل آمد و گفت: ستاره‌ای آشکار می‌شود و از آسمان بر زمین فرود می‌آید؛ بر
 هر بامی که نشست صاحبش را طواف کنید. او همسر بتول است و کسی را بحث و مجادله
 نباشد.)

در ادامه داستان، پس از دعای حضرت زهرا مبنی بر وصلت با امام علی علیه السلام، ستاره بر بام
 امیرالمومنین فرود می‌آید و ایشان با دختر پیامبر ازدواج می‌کنند، شایان ذکر است که در این سروده
 اشاره به آسمان و سیارات مانند ناهید، برجیس و بهرام نیز به چشم می‌خورد و ستاره نمودی ملکوتی
 یافته است.

باید گفت؛ ستاره منبع نور انگاشته می‌شود و خصوصیتی آسمانی دارد و نماد روح و برخورد نیروی
 معنوی و مادی است و گویی در ناخودآگاه که همچون شب ناشناخته‌است، روشنایی بخش می‌باشد.
 یهودیان ستارگان را مطیع مشیت الهی می‌دانستند و عقیده داشتند که خبر ازخواست خدا می‌دهند.
 (شوالیه و گبران، ۱۳۸۲: ج ۳، ۵۳۸ و ۵۳۶)

در پایان باید گفت مفاهیم دینی فراوانی مانند تلمیح به آیات و روایات، بی‌وفایی دنیا و معراج پیامبر
 در سروده‌های مطر و جعفرقلی وجود دارد اما به دلیل رعایت اختصار از این موارد چشم پوشی
 می‌شود.

۴. نتیجه‌گیری

۱- مطر با به‌کارگیری نماد و رمز در اشعارش به صورت غیرمستقیم به بیان اهداف سیاسی و
 اجتماعی مدنظر پرداخته است. در این بین دین و شخصیت‌های پیامبران به عنوان یکی از عناصر اصلی
 نمادپردازی‌های احمد مطر به شمار می‌روند او در کنار مفاهیم ناب قرآنی، از آیات بسیاری بهره‌جسته
 است. جعفرقلی زنگلی نیز از جمله شاعران و عارفان کرمانجی به شمار می‌رود که مفاهیم ناب دینی را
 می‌توان عنصر لاینفک اشعارش دانست و دائماً در حال راز و نیاز با خداست و مخاطبان خود را به
 سوی نیکی و التزام فرا می‌خواند. او از بسیاری از انبیا و امامان در اشعار خود نام می‌برد مانند
 شخصیت‌هایی مانند امام حسین (ع)، امام رضا (ع)، و امام علی (ع) و پیامبر اکرم (ص) که در قالب
 مدح، وصف هجران و زهد از ایشان نام می‌برد.

۲- برخی شخصیت‌های منفی نیز در اشعار این دو شاعر دیده می‌شوند مانند فرعون، ابولهب و
 ابوجهل که احمد مطر به تبع قرآن کریم و با نمادپردازی درصدد این است که شخصیت‌های منفی

معاصر را با آنها همانند سازد و به بیان وقایع روز می‌پردازد. او به دلیل بیان شاعرانه و غیرمستقیمی که دارد بیشتر مضامین دینی اشعارش را به سطح نماد می‌رساند و دال و مدلول‌هایی مبتنی بر آموزش و شناخت پیشین به وجود می‌آورد. از طرف دیگر زنگلی به شخصیت‌هایی همچون فرعون و هارون و مامون توجه داشته‌است و با بیانی ساده از آنها یاد می‌کند و به نمایه‌ای از این افراد توجه دارد.

۳- نمادهایی مانند مار، معشوق که در قالب وطن برای مطر و ملواری برای جعفرقلی رخ می‌نماید، شیخ بی‌دین و دشمن در سروده‌ی هر دو شاعر وجود دارد. مار نزد ایشان نمادی از شر است. دشمن نیز در صدد نابودی دین و فرهنگ کشورشان می‌باشد و هر دو از افراد به‌ظاهر متدین منفعل و گناهکار انتقاد می‌کنند. معشوق مطر را می‌توان وطنش عراق دانست زیرا جز برای کشورش شعر غنایی نسروده است اما ملواری که معشوق زنگلی محسوب می‌شود علاوه بر جلوه‌های زمینی، یک تجلی از عشق الهی است.

۴- زمان و مکان‌های مقدس مانند کوه طور و بیت المقدس مورد توجه هر دو شاعر بوده‌است و بسامد تقریباً یکسانی در آثار هر دو دارد.

۵- اشاره به آسمان، خورشید و ستاره از مضامین مربوط به توجه به طبیعت در نظر مطر و زنگلی است. جعفرقلی به دلیل محل سکونت و نوع زندگی بیشتر به این موارد گرایش داشته و با بیانی ساده‌تر از مطر به آنها پرداخته‌است و در حد نمایه از آنها بهره می‌گیرد. مطر با اینکه کمتر به طبیعت ارجاع می‌دهد اما به دلیل بیان شاعرانه و غیرمستقیم خود، از آنها در قالب نماد استفاده کرده‌است.

منابع و مآخذ

قرآن کریم

الأعرجی، محمد حسین (بی‌تا). *الصراع بین القديم و الجدید فی الشعر العربی، القاهرة: عصمی للنشر. الوت، نیکلاس (۱۳۹۹). کلیدواژه‌های کاربردشناسی، ترجمه مهرداد امیری و بهداد امیری، تهران: نویسه پارسی.*

انصاری، محمود شکیب (۱۳۷۶ هـ.ق.). *تطور الادب العربی المعاصر، ط ۱، اهواز: دانشگاه شهید چمران.*

پورنامداریان، تقی (۱۳۶۷). *رمز و داستان‌های رمزی در ادب فارسی، تهران: علمی و فرهنگی.*

توحیدی، کلیم الله (۱۳۸۷). *دیوان جعفرقلی زنگلی، مشهد: سازمان چاپ مشهد.*

چندلر، دانیل (۱۳۹۴). *مبانی نشانه‌شناسی، ترجمه مهدی پارسا، تهران: سوره مهر.*

سنگری، محمدرضا (۱۳۹۰). *ادبیات دفاع مقدس، تهران: بنیاد حفظ آثار و نشر ارزش‌های دفاع مقدس.*

سواح، فراس (۱۴۰۱). نخستین کنجکاوی خرد، ترجمه و تحلیل بهار صدیقی و احمدرضا حیدریان شهری، تهران: جامی.

شوالیه، ژان و گربران، آلن (۱۳۸۲). فرهنگ نمادها، ترجمه سودابه فضایی، تهران: جیحون.

صدقه، ژان (۱۴۰۰). نماد و آیین، ترجمه و تحلیل احمدرضا حیدریان شهری و بهار صدیقی، تهران: جامی.

صفوی، کوروش (۱۳۹۴). از زبان‌شناسی به ادبیات؛ جلد اول: نظم، تهران: سوره مهر.

ضیمران، محمد (۱۳۸۲). درآمدی بر نشانه‌شناسی هنر، تهران: قصه.

غنیم، کمال احمد (۲۰۰۴). عناصر الابداع الفنی فی شعر احمد مطر، بیروت: مکتبه مدبولی.

مطر، أحمد (۲۰۱۱). الأعمال الشعرية الكاملة، ط ۲، لندن: دارالمحبین.

مکاریک، ایرنا ریما (۱۳۸۳). دانش‌نامه نظریه‌های ادبی معاصر، ترجمه مهراں مهاجر و محمد نبوی، تهران: آگه.

یاحقی، محمدجعفر (۱۳۸۶). فرهنگ اساطیر و داستاواره‌ها در ادبیات فارسی، تهران: فرهنگ معاصر.

اوکازاکی، شوکو (۱۳۶۵). قحطی بزرگ سال ۱۲۸۸ در ایران، ترجمه هاشم رجب‌زاده، آینده، ۱۲، ۱-۳.

بوشاسب گوشه، فیض‌الله و اسدالله زاغیان (۱۳۹۲). زمینه‌ها، ابعاد و مراحل بحران سالار در خراسان با تأکید بر

مفاهیم بحران و مدیریت بحران، پژوهش‌های تاریخی، دانشگاه اصفهان، ۴۹ (۱۱۲-۹۵)

حیدریان شهری، احمدرضا (۱۳۹۳). پژوهشی در اندیشه‌های سیاسی اشعار احمد مطر، مجله لسان مبین، دوره ۵،

شماره ۱۵، صص ۱-۲۳.

عبدالرحیم، حسن (۱۹۸۷). لقاء مع أحمد مطر، العالم، لندن، ۱۵۸، ۵۴.

عباسی، زهرا (۱۳۹۲). بررسی و برگردان لافتات (۷ دفتر شعری) احمد مطر، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، احسان

اسماعیلی طاهری، دانشگاه سمنان.

عشری زاید، علی (۱۹۸۰). توظيف التراث العربی فی شعرنا المعاصر، فصول، ۱ (۲۲۰-۲۰۳)

References

The Holy Quran

Al-Aarji, M. (No Date). *The Struggle between the Old and the New in Arabic Poetry*, Cairo: Esmi Publishing House.

Abbasi, Z. (2013). *Review and Translation of Lafatat (7 Poetic Offices) by Ahmad Matar*, Master's Thesis, Ehsan Esmaili Taheri, Semnan University. (In Persian)

Abdul Rahim, H. (1987). "An Interview with Ahmad Matar," *Al-Alam*, London, pp. 158, 54. (In Arabic)

Ansari, M. (1956). *Development of Contemporary Arabic Literature*, Vol. 1, Ahvaz: Shahid Chamran University.

Ashri Zayed, A. (1980). "The Use of Arab Heritage in Our Contemporary Poetry," *Fusul*, Vol. 1 (pp. 203-220). (In Arabic)

- Bellucci, F. & Peirce C. (2020) *Selected Writings on Semiotics*. pp.1894–1912, De Gruyter Mouton, Berlin, Boston (In English)
- Boushasb Goshte, F. and Asadollah Z. (2013). “The Contexts, Dimensions and Stages of Crisis Management in Khorasan with Emphasis on the Concepts of Crisis and Crisis Management”, *Historical Research, University of Isfahan*, 49, pp. 112-95. (In Persian)
- Champagne, M. (2018). *Consciousness and the Philosophy of Signs*, Springer, Berlin, Germany (in English)
- Chandler, D. (1995). *Fundamentals of Semiotics*, Translated by; Mehdi Parsa, Tehran: Sooreh Mehr Publications. (In Persian)
- Chevalier, J. and Gerberan, A. (2003). *The Dictionary of Symbols*, translated by Sudabeh Fazaili, Tehran: Jihoon Publications. (In Persian)
- Elot, N. (2020). *Keywords of Practice*, Translated by; Mehrdad Amiri and Behdad Amiri, Tehran: Parsi Publishing House. (In Persian)
- Ghanim, K. (2004). *Elements of Artistic Creativity in the Poetry of Ahmad Matar*, Beirut: Madbouly Library. (In Arabic)
- Heidarian Shahri, A. (2014). “A Study of the Political Poetry of Ahmad Matar,” *Lisan-e Mobin Journal*, Volume 5, Issue 15, pp. 1-23. (In Persian)
- Jakobson, R. (1980). *The framework of language*. (Michigan studies in the humanities (In English)
- Matar, A. (2011). *Complete Poetic Works*, 2nd ed., London: Dar Al-Mohebbin. (In Arabic)
- Mekarik, I. (2004). *Encyclopedia of Contemporary Literary Theories*, translated by Mehran Mohajer and Mohammad Nabavi, Tehran: Agha. (in persian)
- Okazaki, S. (1986). “The Great Famine of 1909 in Iran”, translated by Hashem Rajabzadeh, *Ayandeh*, 12, 1-3. (in persian)
- Pournamdarian, T. (1988). *Codes and Coded Stories in Persian Literature*, Tehran: Scientific and Cultural. (in persian)
- Sadaqeh, J. (2021). *Symbol and Ritual*, translated and analyzed by Ahmadreza Heydarian Shahri and Bahar Seddiqi, Tehran: Jami. (in persian)
- Safavi, K. (2015). *From Linguistics to Literature; Volume One: Poetry*, Tehran: Sooreh Mehr Publications. (in persian)
- Sangari, M. (1991). *Sacred Defense Literature*, Tehran: Foundation for the Preservation of Works and the Publication of Sacred Defense Values. (in persian)
- Sawwah, F. (2022). *The First Curiosity of Reason*, translated and analyzed by Bahar Seddiqi and Ahmadreza Heydarian Shahri, Tehran: Jami. (in persian)
- Tavahhodi, K. (1989). *Divan Jafargholi Zangali*, Mashhad: Mashhad Printing Organization. (in persian)
- Yahaghi, M. (2007). *Dictionary of Myths and Legends in Persian Literature*, Tehran: Contemporary Literature. (in persian)
- Zeymaran, M. (2003). *An Introduction to the Semiotics of Art*, Tehran: Qaseh Publications. (in persian)

پی‌نوشت

۱. او فرزند چهارم خانواده‌ای ده نفره بود. زندگی نخستین خود را در روستایی گذراند که درباره آن می‌گوید سادگی، ظرافت، پاکی و تهی دستی از آن می‌تراوید. رودها، جویبارها، خانه‌های کاه‌گلی، نیزارها و باغ‌ها را گلدوزی و درختان خرمانه تنها اطراف روستا را بلکه حتی خانه‌هایش را نیز تسخیر کرده بودند. خردسالگی احمد مطر مصادف با ظهور نخستین بارقه‌های شعر از نهاد پاک و صادق او بود. نهادهی که مالال از نسیم نخلستان‌های عراق بود. فضای غالب شعرهای آغازین او تحت تاثیر فضای حاکم بر شعر بیشتر عاشقانه و رمانتیک بود؛ اما دیری نپایید که مسائل اجتماعی و تضاد بین توده‌ها و سلطه‌نظرش را به خود جلب کرد (حیدریان شهری، ۱۳۹۳: ۳)

۱۱. زندگینامه جعفرقلی زنگلی

جعفرقلی زنگلی شاعر معروف کرمانج در سال ۱۲۲۰ هـ.ق در زمان فتحعلی شاه قاجار دیده به جهان گشود، وی در کودکی پدرش را از دست داده بود و عمریش سرپرستی او را به عهده داشت در هفت سالگی به مکتب رفت، تا پیش ملای گوگان قرآن خوانی را بیاموزد، اما جعفرقلی علاقه چندانی به مکتب نداشت و از رفتن به مکتب سرباز زد. او به جای رفتن به مکتب خانه از گوگان خارج می‌شد و به شکاف کوه‌ها می‌رفت و در دوران کودکی بیشتر وقت خود را در شکاف کوه‌ها می‌گذراند و در تنهایی به تفکر می‌پرداخت. (توحیدی، ۱۳۸۷: ۳۰) جعفرقلی که در دوران نوجوانی گرفتار و عاشق روی زیبانگاری به نام ملواری شد، که معادل کردی مروارید و سنگ در دریا می‌باشد. ملواری برای دیگران وجود خارجی نداشت و تنها چشمان جعفرقلی قادر به دیدن او بود. عشق ملواری جعفرقلی را همچون معجون در طلب لیلی آواره کوه و بیابان کرد و دل او را کوره سوزان عشق نمود و از او عارف، شاعر، موسیقی دانی کامل، جهانگردی وارسته و حافظ و مفسر قرآن کریم به وجود آورد، که اشعار وی این صفات را برای ما روشن و آشکار می‌سازد. باید گفت که جعفرقلی بیش از آن که یک شاعر باشد، عارف است. شعر وسیله‌ای برای وصف معشوق و بیان احساسات پر جوش و خروش او بوده است. شعر نردبانی بوده که وی با پای نهادن بر آن به دیدار یار می‌رفته است.

زندگینامه احمد مطر

کمال احمد غنیم در این باره می‌گوید: «از زندگی احمد حسن مطر، شاعر شجاع، متهور و جسور عراقی معاصر، اطلاعات چندانی در دسترس نیست، چرا که وی اعتقاد به وسایل ارتباط جمعی و رسانه‌های گروهی سرسپرده نداشت و آنها را به جای «قنوات الحوار-قنوات الخوار» می‌نامید، حتی اشعار مشهور او با عنوان «لافتات» نیز از منبع غیر رسمی به دست مخاطبانش می‌رسید، اما چنان که او در بعضی از مصاحبه‌ها اشاره کرده است، در یکی از روستاهای بصره به نام «التنومه» و در خانواده‌ای فقیر و پر جمعیت به دنیا آمده است و پنج برادر و پنج خواهر دارد، از همان دوران کودکی شخصیت او با فقر و محرومیت و غم و اندوه آمیخته شده، در نتیجه برای فرار از این واقعیات تلخ به دبای کتاب روی آورد» (غنیم، ۲۰۰۴: ۴۱). شعرهای مطر ثمره‌ای از خشم فروزان ملت مظلوم عربی است و به‌عنوان شاعری شناخته می‌شود که با زبان قومی قبیله‌ای سخن نمی‌گوید، بلکه از زبان کل امتش صحبت می‌کند و زبان حال انسانیت است، همانند ابری که تمام رنگ‌ها، ملیت‌ها و مذاهب‌ها را آبیاری می‌کند. (عبدالرحیم، ۱۹۸۷: ۵۴)

دراسة مقارنة للرمزية الدينية في قصائد أحمد مطر وجعفرقلي زنجلي

على سلماني گليان^١ | احمد رضا حيدريان شهري^{٢*} | بهار صديقي^٣

١. طالب الدكتوراة في قسم اللغة العربية وآدابها، كلية الآداب والعلوم الإنسانية، جامعة فردوسي مشهد، مشهد، ايران.

العنوان الإلكتروني: salmanigelian313@yahoo.com

٢. الكاتب المسؤول، أستاذ في قسم اللغة العربية وآدابها، كلية الآداب والعلوم الإنسانية، جامعة فردوسي مشهد، مشهد، ايران.

العنوان الإلكتروني: heidaryan@um.ac.ir

٣. أستاذة مشاركة في قسم اللغة العربية وآدابها، كلية الآداب والعلوم الإنسانية، جامعة فردوسي مشهد، مشهد، ايران.

العنوان الإلكتروني: seddighi@um.ac.ir

معلومات المقال	الملخص
نوع المقال: مقالة محكمة	يُعتبر أحمد مطر أحد الشعراء العراقيين ذوي التوجهات السياسية والالتزام، والذي تناول المفاهيم السياسية والاجتماعية بأسلوبه الفريد. في المقابل، يُعد جعفرقلي زنجلي، الملقب بملك شعراء كرمانج في الأدب الكردي، أحد أبرز الشعراء الأكراد الإيرانيين. من الجدير بالذكر أن كلا الشاعرين قد وُظفًا عنصر الرمز كجزء لا يتجزأ من قصائدهما، وأن قصائدهما تزخر بالرموز الدينية. إن الطريقة التي يستخدم بها هذان الشاعران العربي والكردي المعاصران العظيمان الرموز الدينية تكشف عن أفكارهما ومعتقداتهما الداخلية، ويمكن لدراسة مقارنة بينهما أن تُقدّم رؤية أشمل لجمهور الأدب العالمي. لذا، تُعدّ الدراسة المقارنة للرموز الدينية في قصائدهم ذات أهمية بالغة. يهدف هذا البحث إلى دراسة الرمزية الدينية في قصائد أحمد مطر وجعفرقلي زنجلي، وذلك باستخدام المنهج الوصفي التحليلي، معتمداً على علم العلامات عند بيرس والمدرسة الأمريكية في هذا المجال، لمقارنة الرموز الدينية في قصائدهم. تُشير نتائج هذه الدراسة إلى أن الشعراء قد عكسوا في ديواناتهم جوانب دينية سلبية وإيجابية، مع اختلاف أن قصائد جعفرقلي أولت اهتماماً أكبر للواقع التاريخي. كما أن وتيرة استخدام الأماكن والأزمنة المقدسة متقاربة، وقد وُظف كلا الشاعرين الطبيعة والرموز للتعبير عن مقاصدهما ويستخدم مطر، بتعبيره الشعري، القضايا الدينية على المستوى الرمزي، ويستخدم زنجلي، بسبب بساطته، هذه المفاهيم على مستوى المؤشر.
الوصول: ١٤٤٧/٠٣/١٨	
التنقيح و المراجعة: ١٤٤٧/٠٨/١٨	
القبول: ١٤٤٧/٠٨/٢٠	
النشر: ١٤٤٧/١٠/٠٨	
الكلمات الدلّيلية:	
شعر رمز،	
دين،	
أحمد مطر،	
جعفرقلي زنجلي.	

الإحالة: سلماني گليان، على؛ حيدريان شهري، احمد رضا و صديقي، بهار (١٤٤٦). برسي تطبيقي نماذگري ديني در اشعار احمد مطر و جعفرقلي زنجلي.

بحوث في الأدب المقارن، ١٦(١)، ٧٥-٩٨.

© الكتاب.

النشر: جامعة رازي